

Zápis

z obhajoby disertační práce pana Mgr. Jana Krajhanzla
konané dne 15. prosince 2010.

Téma práce: „Charakteristika osobního vztahu k přírodě: úvod do teorie a pojmosloví“

Přítomní dle prezenční listiny:

Doc. PhDr. Milan Rymeš, CSc., PhDr. Ivan Slaměník, CSc., Doc. PhDr. Jiří Štikar, CSc., Prof.
PhDr. Jaromír Janoušek, DrSc., PhDr. Jan Činčera, Ph.D., Doc. PhDr. Jiří Šípek, CSc.

Předseda komise doc. PhDr. Milan Rymeš, CSc., zahájil obhajobu a představil přítomným kandidáta.

Školitelka doc. PhDr. Lenka Šulová, CSc. se omluvila ze zdravotních důvodů. V odpovídajících částech obhajoby ji zastoupil předseda komise. Předseda komise také představil doktoranda a seznámil komisi s uchazečem a jeho disertační prací. Přečetl vyjádření omluvené školitelky k obhajované práci, kterou hodnotí vesměs pozitivně (více viz písemný posudek školitelky).

Kandidát seznámil přítomné se svou disertační prací, a to ve třech částech – úvod do problematiky, členění práce, aplikace zpracované problematiky. Sdělil zejména, že v současnosti existuje dostatek zahraniční literatury, která se zabývá vztahem k přírodě z různých pohledů, avšak v českém prostředí se taková literatura zabývá zejména normativním přístupem k tématu (klade si a řeší etické a pedagogické otázky lidského vztahu k přírodě). Autor považuje za potřebné obohatit problematiku o otázky struktury a dynamiky vztahu k přírodě. Práce samotná se z velké části zabývá základní terminologií oboru. V praktické environmentální výchově často základní terminologie chybí, nebo je používána nejednotně, zkresleně (odcizení od přírody, láska a úcta k přírodě), bez propojení s odbornými prameny, které jsou v současnosti k dispozici. V zahraniční literatuře je k dispozici dostatek zaužívaných termínů, autoři se však často zabývají problematikou vztahu k přírodě pouze z jednoho hlediska. Cílem práce tedy bylo utřídit terminologii používanou u laické i odborné veřejnosti a zároveň vyjasnit vazby mezi různými proměnnými vztahu k přírodě ve vazbě na zahraniční literaturu. Práce obsahuje autorskou klasifikaci jednodimenzionálních a vícedimenzionálních konceptů lidského vztahu k přírodě a zhodnocuje jejich přínosy a rizika. Zároveň práce detailně představuje autorský koncept vztahu k přírodě, který má pět dimenzí (charakteristik), a snaží se o jeho operacionalizaci. Cílem bylo nabídnout koncept vztahu k přírodě, který umožňuje popsat vývoj vztahu jedince k přírodě v čase, a srovnávat vztah k přírodě u více jedinců. Část práce je věnovaná metodám, jimiž autor k autorskému konceptu dospěl. Širším dopadem práce by mohlo být otevření problematiky terminologie vztahu k přírodě v českém prostředí, případně další rozvíjení (ověřování) autorského pětidimenzionálního konceptu.

Poté oponenti PhDr. Jan Činčera, Ph.D., a Doc. PhDr. Jiří Šípek, CSc., přednesli závěry svých posudků.

Kandidát Mgr. Jan Krajhanzl odpovídá na posudky oponentů.

K posudku Doc. PhDr. Jiřího Šípka, CSc. (pro přesné znění otázek viz písemný posudek oponenta):

- 1) Přemýšlel jsem nad strukturou bibliografie, tu jsem nakonec sestavil tematicky, podle kapitol, a to s ohledem na kolegy, kteří by ji mohli dále rozšiřovat. Literatury je přes 300 zdrojů, ale ve skutečnosti ne 40 stran, jelikož se některé prameny díky tematickému členění opakují.
- 2) Otázky v závěru jsou zčásti opakovanými otázkami z textu práce, zčásti se jedná o otázky týkající se další aplikace práce, které se v předcházejícím textu neobjevují.

K posudku PhDr. Jana Činčery, Ph.D. (pro přesné znění otázek viz písemný posudek oponenta):

- 1) Většina oborových publikací přírodu nedefinuje. Jsem přesvědčený, že přírodu nelze definovat prostorově, že se jedná o fenomén, který reprezentuje mimolidský svět. Pokud se zabýváme vztahem k přírodě, je samozřejmě nutné přírodu definovat, ale pokaždé specificky a ve vztahu k měřeným proměnným (charakteristikám).
- 2) Přírodní prostředí vnímám jako podmnožinu životního prostředí. V některých částech práce je zřejmé, že se týkají přírodního a ne životního prostředí (přespávání v lese). V některých částech práce (o environmentálním vědomí) je pojetí širší a ochrana přírody tam splývá s ochranou životního prostředí (ochrana deštného pralesa).
- 3) Tato klasifikace není běžně používána, nicméně jsem si dohledal zdroj rozlišující modely specifického a nespecifického proenvironmentálního chování (Jacobson, MacDuff a Monroe, 2006), který shledávám zajímavým. V kapitole o environmentálním vědomí se zabývám zejména nespecifickým environmentálním chováním, v příloze E specifickým.
- 4) Nastudoval jsem si standardy NAAE. Je tam kladen velký důraz na mezioborové uchopení environmentálních problémů, na posloupnost a typ nároků kladených na dítě. Autoři se domnívají, že EV se nevyčerpává pouze tématem ochrany přírody či spotřebitelstvím, ale sahá dále, až k občanské angažovanosti. Nejedná se o odborný pramen, ale spíše o strategický oborový dokument. Domnívám se, že pokud si lidé uvědomují, jaký dopad mají jejich činnosti na životní prostředí, mohou pak k němu při svém chování přihlídnout. Koncept akčních dovedností považuji za zajímavý, ale na druhé straně nabízím model přijetí environmentální odpovědnosti (přijetí osobní odpovědnosti vs. přisuzování odpovědnosti jiným). Tento koncept je zkoumaný zejména německými autory. Podle mne se jedná o mnoho faktorů, které proenvironmentální chování ovlivňují a žádný nesmí chybět.
- 5) Tématem sociální marketingu se speciálně zabývám v rozsáhlé příloze E..
- 6) Pojem environmentální senzitivita se používá nejen v environmentální výchově, ale také v medicíně a v otázkách hygieny, v práci se snažím podat přehled. Definici pojmu, kterou nabízí oponent, považuji pořád za spíše vágní a pojem bych radil k postojům. Dochází opět k pluralitě významů, z nichž oponentovo pojetí má tradici například právě v environmentální výchově.
- 7) Cituji příspěvek J. Činčery, na základě něhož jeho pojetí ekogramotnosti považuji za variaci na KAB model. V běžné praxi v oboru environmentální výchovy se ekogramotnost často používá jako jednodimenzionální koncept, ačkoli ekogramotnost z definice obsahuje více rozměrů. Je však pravdou, že ekogramotnost by nejspíše patřila do nějaké nové kapitoly o smíšených konceptech.
- 8) S příspěvkem Jurina jsem se seznámil a považuji jej za zajímavý.

Oponenti se vyjadřují k vystoupení kandidáta:

Oponenti nemají výhrady k vyjádření kandidáta.

Diskuse

Prof. PhDr. Jaromír Janoušek, DrSc.: Přehled je to vynikající. Já bych zdůraznil více problematiku přetvářené přírody, její dynamiky. Trochu bych prohloubil vlastní psychologickou analýzu z hlediska rozpornosti lidského vztahu k přírodě – pozitivní vztah k přírodě může být v rozporu se senzitivitou a možná i naopak. Četl jsem knihu Walden, kde autor popisuje svůj pozitivní vztah k přírodě, ale v obtížných podmínkách si uvědomuje jakoby nepřátelskost přírody. Takže tento rozpor postihnout. Doporučoval bych sledovat tyto zdroje, jejichž překlady byly v českém prostředí už dlouho k dispozici, např. od Ligy lesní moudrosti. Dále by mne zajímalo téma přírody v člověku samotném, která se může vzpouzet, nebo naopak může být souladu s konceptem já. Tyto problémy bych doporučoval sledovat v jejich dynamičnosti.

Reakce kandidáta: Vítám poznámku o rozpornosti vztahu k přírodě. Je to jeden z důvodů, proč se přimlouvám za vícerozměrný koncept vztahu k přírodě – umožňuje nám tyto rozpory postihnout. Například lidé trénovaní pro přežití v přírodě nemusí mít zároveň potřebu přírodu chránit apod. Vícerozměrná charakteristika vztahu k přírodě jej (vztah) umožňuje diferencovat. Ligu lesní moudrosti zmiňuji v práci okrajově. Vzhledem k rozsahu práce jsem se už nechtěl pouštět do tématu přírody v člověku. Někteří autoři jsou přesvědčení, že dynamika vztahu k přírodě má souvislost s potlačeným id, nevědomým já. Asi není náhodou, že určitý typ osobností se potrpí na upravované přírodní prostředí – hledal bych osobnostní faktory, ale tato myšlenka je zatím ve fázi hypotézy.

Doc. PhDr. Jiří Štikar, Csc.: Lidské chování je často v rozporu se vztahem k přírodě. Například projektant s pozitivním vztahem k přírodě, který je nucen svojí prací vlastně poškozovat prostředí.

PhDr. Ivan Slaměník, CSc.: William James říkal, že vědomí nemohu zkoumat samo o sobě, ale pouze ve vztahu k okolí. Tato myšlenka není moc akceptovaná. Jeden ze segmentů okolí je i příroda. Nyní, když zkoumám vztah k přírodě, by bylo vhodné zaměřit se více na objekt (k čemu mám vztah?). Každý máme jinou mentální reprezentaci přírody, mohli bychom k tomuto například navrhnout asociční experiment. Pokud zde máme objekt vztahu, co ten vztah vlastně obsahuje? Určitě tam bude emoční vztah (kladný, záporný, neutrální). Ale jaká je struktura toho vztahu? Kde v psychice, v osobnosti ten vztah je – je v oblasti motivace, jinde? V 19. století byli lidé vysoce závislí na přírodě, až s rozvojem průmyslu se tato závislost začala snižovat. Bylo by zajímavé sledovat ten extrémní posun směrem od přírody, co se se vztahem lidí k přírodě stalo.

Reakce kandidáta: Snažil jsem se vztah k přírodě zejména zpřesnit, utřídit, specifikovat. Kvůli času jsme se zde nedostali k popisu těch navrhovaných pěti charakteristik – ty zahrnují potřebu kontaktu s přírodou (vyhledávání kvantity a kvality kontaktu), schopnosti a dovednosti pro pobyt v přírodním prostředí. Myslím, že každá z těchto charakteristik má kognitivní, emoční i behaviorální aspekty, je složitá. Dále používám charakteristiky environmentální senzitivita (jakou pozornost a jakou míru pozornosti člověk věnuje přírodnímu prostředí), obecný postoj k přírodě (který je syntézou, je abstraktní) a environmentální vědomí (postihuje ochotu chovat se environmentálně). Mohli bychom to nazvat „eko big 5“, kterým se v práci snažím vztah k přírodě popisovat. Kde v mozku (duši) je lokalizován vztah k přírodě? Vztah k přírodě si představuji tak, že je prolnutý osobností, proto k němu přistupuji spíše pragmaticky, sleduji a zaznamenávat nějakou systematickosti v chování jedince. Motivy k environmentálnímu chování mohou být různé (vlastní hodnota), také jsou ovlivněné představou o budoucnosti, týká se problematiky obranných mechanismů, kterou se v práci také trochu zabývám, nebo „locus of control“. Myslím, že lokalizovat vztah k přírodě nelze, spíše jej sledovat ve vnějších projevech, v chování.

Vyhlášení výsledku tajného hlasování: počet členů komise 9 – přítomno členů komise 4 – kladných hlasů 4. Komise navrhla udělit titul doktor (Ph.D.).

Zapsala. Mgr. Júlia Sokolovičová

Podpis předsedy komise: